

شیوه‌های نهادینه کردن و گسترش مراسم بزرگداشت شهدا

فریبا شایگان*

چکیده

بررسی شیوه‌های نهادینه کردن مراسم بزرگداشت یاد شهدا به نحوی که اجرای این برنامه‌ها ارزش و ثبات دائمی یابند و به الگوهای رفتاری پایدار، ارزشمند و تکرار شونده تبدیل شوند، هدف مقاله حاضر این بود که برای پاسخ به سؤالات از روش کیفی تحلیل محتوای جهت‌دار و ابزار مصاحبه حضوری نیمه ساخت‌یافته استفاده شد. جامعه آماری پژوهش مسئولان و نخبگان فرهنگی، رؤسا و مداحان هیئت‌های مذهبی و مسئولان امور شهدا و برگزارکنندگان مراسم بزرگداشت شهدا بود که با اشیاع نظری، حجم نمونه برای مصاحبه ۲۵ نفر شد.

نتایج تحقیق نشان داد که از نظر مصاحبه‌شوندگان وزارت آموزش و پرورش با اقداماتی چون معرفی شهدا در کتاب‌های درسی و درج خاطراتشان و اهمیت تلاش آنها برای دفاع از وطن، بنیاد شهید با تعیین مکانی خاص در هر شهر برای برگزاری مراسم شهدا و برگزاری مراسم حماسی و با شکوه، خانواده‌ها با اجتماعی کردن فرزندان و انتقال ارزش احترام به شهدا به آنها، رسانه‌ها با نمایش رشادت‌های رزمندگان، دولت با حمایت، ترسیم سیاست‌ها، تدوین و تصویب قوانین مرتبط، تألیف و تدوین کتب، نام‌گذاری خیابان‌ها به نام شهدا شیوه‌هایی است که به نهادینه کردن مراسم شهدا کمک می‌کند.

واژگان کلیدی: نهادینه کردن، شهدا، بنیاد شهید، عاشورا و تاسوعا، خانواده‌های شهدا.

طرح مسئله

شهادت مفهومی مقدس است که در وهله نخست ریشه در دین دارد. تاریخ نشان داده است که ایدئولوژی‌هایی که ریشه در دین داشته‌اند مؤثرترین و بیشترین انگیزه‌ها را در افراد ایجاد کرده‌اند. این مفهوم به مردم یاری می‌رساند تا در برابر تجاوز، ستم و ظلم متجاوزان ایستادگی کنند و نتایج را به نفع مصالح عمومی مردم به اتمام برسانند. شهدا از جان‌گذشتگان در راه دین، میهن، آزادگی و آزادمردی هستند و رسالت خود را به خوبی به اتمام رساندند. آنچه این قشر از جامعه انجام دادند برای زمان و مکان خاصی نیست. یک جامعه پویا و زنده همیشه باید آماده دفاع برای بقای حیات خود باشد؛ از این رو همیشه وجود چنین نیروهایی نیاز اصلی جامعه است. در ایران اسلامی دوره‌ای گذشت که پر از حماسه، حرکت و ایثار بود. تهاجم همه‌جانبه‌ای به کشور شد که اگر عزیزان ایثارگر نبودند، بر ما همان می‌گذشت که بارها پیش از این اتفاق افتاده بود و بخشی از خاک وطن و نیز استقلال و آزادگی خود را از دست می‌دادیم. به جز جنگ تحمیلی هشت ساله، ضد انقلابیون داخلی هم به شدت در حال فعالیت بودند و اقدام به فعالیت‌های تجزیه‌طلبانه در بخش‌های مختلف کشور و ترور شخصیت‌های مهم سیاسی کشور و بمب‌گذاری و ایجاد رعب و وحشت در بین مردم می‌کردند، از طرف دیگر اعمال تحریم‌های شدید تسلیحاتی و اقتصادی کشور، با مقاومت و پایداری مردم علی‌الخصوص جوانان رشید و انقلابی بدون دادن هرگونه امتیازی از تمامیت ارضی ایران اسلامی دفاع کردند؛ و در جبهه‌های داخلی نیز با سرکوب ضد انقلابیون از تجزیه کشور جلوگیری گردید. بحمدالله این توطئه‌ها با ایثارگری شهیدان فرو خوابید و اینک وظیفه بازماندگان است که این فرهنگ را حفظ کنند. امام خمینی علیه السلام در این زمینه می‌فرمایند: "یاد شهدای فداکار را... زنده نگه دارند و از معلولان عزیز و آسیب‌دیدگان و آوارگان مقاوم در راه استقرار حکومت الله تفقد و قدرشناسی نمایند و از بازماندگان شهدا دلجویی و به آنان دل‌داری دهند (موسوی خمینی، ۱۳۶۴). فرهنگ ایثار و شهادت با گوشت و خون ملت مسلمان و شیعه ما درهم آمیخته است و نماد آن بزرگداشت شهدای کربلا و یاد و نام ائمه شهید است. اگرچه ما شاهد حضور خیل عظیم مردم در برنامه‌های خاص میلاد و شهادت ائمه هستیم؛ لیکن هنوز این فرهنگ در بزرگداشت یاد شهدای انقلاب اسلامی و هشت سال دفاع مقدس به خوبی نهادینه نشده است در حالی که در جوامع مختلف به تناسب برخورداری از امکانات ساز و کارهای متفاوتی برای انتقال این‌گونه ارزش‌ها و پاسداشت کشته‌شدگان جنگ تعریف شده است. احداث موزه‌های گوناگون و به نمایش گذاشتن آثار به جای مانده شخصی رزمندگان و فرماندهان معروف و مشهور، آلات و ادوات جنگی، احداث مجسمه‌ها و سنگ‌نوشته‌های حاوی اطلاعات یا نام درگذشتگان جنگ، تابلوهای نقاشی، بناهای یادبود، حفظ آثاری از تخریب شهرها، مانند بناهایی در

استالینگراد ناشی از تجاوزات نازی‌ها و یا ساختمان بمب اتمی هیروشیما به نشانه جنایات گسترده آمریکا، نوشتن صدها و هزاران نمایشنامه، فیلمنامه، کتاب و خاطرات راجع به وقایع جنگ، خلق سریال‌های گوناگون تلویزیونی، فیلم‌های سینمایی و تئاترهای جنگی، تهیه و تنظیم سمفونی‌ها، سرودها و مارش‌های جنگی، همه نشان‌دهنده تلاش و کوشش انسان‌ها برای حفظ و نگهداری ارزش‌ها و آثار جنگ‌ها به شمار می‌رود (چلکووسکی، ۱۳۶۷، ص ۱۴۵-۱۴۶)، در حالی که در ایران برنامه‌های مرتبط با بزرگداشت یاد کشته‌شدگان جنگ آن‌چنان که حق شهیدان است برپا نمی‌شود یا با استقبال پر شور مردم مواجه نمی‌شود.

به هر حال کشور ایران به دلیل تجربه پیروزی انقلاب اسلامی و موقعیت ژئوپلیتیک و استراتژیک آن، همواره در معرض تهدید و تهاجم داخلی و خارجی قرار دارد و در طول چهارده بعد از پیروزی انقلاب به‌طور دائم این تهدیدها ادامه داشته است. همین امر ضرورت آمادگی لازم در تمامی زمینه‌ها برای حفظ دوام و بقای نظام جمهوری اسلامی و دفاع و صیانت از مرزهای اعتقادی و سرزمینی را ایجاد می‌کند. بر این اساس حفظ و گسترش روحیه دفاعی و ترویج فرهنگ ایثار و شهادت که لازمه دفاع است، در جهت صیانت از دستاوردهای انقلاب اسلامی باید در سرلوحه کارها و برنامه‌ها قرار گیرد. با نهادینه شدن مراسم بزرگداشت شهدا همیشه یاد و نام کسانی که برای دفاع از وطن و ارزش‌های اسلامی تلاش کردند، ماندگار شده و افراد جامعه را از نظر روحی و روانی آماده مواجهه با شرایط مشابه احتمالی که نیاز به فداکاری باشد، آماده می‌کند. به یقین تجارب این دفاع مقدس باید به نسل‌های آتی منتقل شود و یکی از راه‌های انتقال آن نهادینه کردن مراسم بزرگداشت شهدا است، بنابراین تحقیق حاضر با داشتن این دغدغه به شیوه علمی در پی پاسخگویی به این پرسش اصلی است که، شیوه‌های نهادینه کردن مراسم بزرگداشت شهدا کدامند؟ بر این اساس پرسش‌های زیر مطرح است:

۱. چگونه مراسم و برنامه‌های مذهبی (مانند عاشورای حسینی) نهادینه شده است؟
۲. خانواده‌ها چگونه می‌توانند در نهادینه کردن مراسم بزرگداشت شهدا نقش داشته باشند؟
۳. رسانه‌های جمعی به ویژه تلویزیون چگونه می‌تواند نقش داشته باشند؟
۴. نقش مداحان و هیئت‌های مذهبی در این زمینه چیست؟
۵. نقش مسئولان فرهنگی بنیاد شهید در بزرگداشت شهدا و نهادینه کردن آن در بین جوانان چیست؟

مبانی نظری و پیشینه تحقیق

از آنجا که یک تئوری کامل و جامع در خصوص روش‌های نهادینه کردن یک مراسم خاص وجود نداشت که بتوان از آن برای نهادینه کردن مراسم شهدا الگو گرفت و از طرفی برای جامع بودن مباحث نظری و دیدگاه چند جانبه‌نگری داشتن، به نظریات و تئوری‌های مختلفی استناد شد و از دیدگاه‌های مختلف روش‌های نهادینه کردن یک مراسم و برنامه خاص مطالعه گردید. در یک جمع‌بندی کلی می‌توان گفت که:

نهادینه کردن یک رفتار نیاز به طی فرایند طولانی و اختصاص دادن زمان خاصی برای آن دارد. در بررسی نظریات و دیدگاه‌ها، سلزینک نیاز به زمان طولانی و مشخص کردن هدف‌ها و روش‌های خاصی برای نهادینه کردن را مطرح می‌کند (ایروانی، ۱۳۷۷). برگر و لاکمان (۱۳۷۵) به سه مرحله برونی کردن، صورت واقع دادن و درونی کردن توجه دارند وقتی ما با همکاران خود فعالیتی را انجام می‌دهیم، این مرحله، برونی کردن است. زمانی که ما با همدیگر اقدامات را تعبیر و تفسیر می‌کنیم مرحله صورت واقع دادن است. پس از این مرحله، دنیای واقعیت یافته توسط ما درونی می‌شود و ما ساختارهای ذهنی آگاهی را تعیین می‌کنیم. این مرحله، درونی کردن است (اسکوت،^۱ ۱۹۹۵، ص ۱۳).

پارسونز (۱۳۸۷) به تعیین برنامه زمانی و تعیین نوع فعالیت‌ها و مکان مشخص و نیز تعیین اولویت‌های برنامه‌ها توجه دارد و معتقد است باید در برنامه‌ریزی‌ها به محیط و ارزش‌های فرهنگی و سلیقه‌های متفاوت مخاطبان توجه کرد. از نظر وی انتقال اطلاعات، اندیشه‌ها و آرمان‌های جامعه به افراد از طریق اجتماعی شدن و جامعه‌پذیری امکان‌پذیر است (پارسونز،^۲ ۱۳۷۸).

اجتماعی کردن و جامعه‌پذیری از عوامل بسیار مهم در امر نهادینه کردن یک برنامه یا رفتار از سوی تعداد زیادی از نظریه‌پردازان شناخته شده است. عوامل تأثیرگذار بر اجتماعی شدن شامل مدرسه، خانواده، گروه همسالان و رسانه‌های جمعی است، که مورد تأکید پارسونز (۱۳۷۸)، چلبی (۱۳۷۵)، علاقه‌بند (۱۳۷۲)، نیک‌گهر (۱۳۶۹) و... بوده است. اجتماعی شدن به دو شکل صورت می‌گیرد: یکی «اجتماعی شدن رسمی» و دیگری «اجتماعی شدن غیر رسمی». هرگاه عوامل مهم یا آن اشخاصی که مسئول اجتماعی شدن افراد جامعه هستند، افرادی باشند که براساس ضابطه و قوانین انتخاب شوند، و طبق مقررات عمل نمایند، مروجین آموزش و پرورش رسمی و یا به‌طور کلی مروجین اجتماعی شدن نرمال نامیده می‌شوند؛ مدرسه و دانشگاه در این حیطه می‌گنجد. و اگر آن گروه و یا عوامل مبتنی بر قوانین و ضوابط و مقررات شکل نگرفته باشند و

1. Scott

2. Parsons

براساس باورهای جمعی که توافق‌های جمعی و قراردادهای جمعی آن را ایجاب می‌کند، عمل نمایند، اجتماعی شدن غیر رسمی می‌گوییم؛ مثل آنچه که در خانواده و کوچه و بازار و سینما و پارک می‌آموزیم (تنهایی، ۱۳۷۱، ص ۱۵۷).

برگر نهادمندی را زمانی امکان‌پذیر می‌داند که رسوب‌گذاری مشترک رفتاری در یک فرهنگ خاصی صورت گرفته باشد و آن هم از طریق تجربه‌های مشترک و انتقال آن از نسلی به نسل دیگر است. همچنین تکرار فعالیت‌ها و داشتن سمبل‌هایی برای مشابه‌سازی آنها از نظر برگر در امر نهادینه کردن مؤثر است (برگر،^۱ ۱۳۷۵).

هانتینگتون معتقد است برای نهادینه کردن یک حرکت باید روندی منظم، پایدار و بادوام وجود داشته باشد که توافق اخلاقی روی آن صورت پذیرد وی نهادمند شدن یک سازمان را در تطبیق‌پذیری، پیچیدگی، استقلال و انسجام نهادها و شیوه‌های آنها می‌داند و معتقد است نسل‌های پی‌درپی باید بگذرد تا یک امر نهادمند گردد (هانتینگتون،^۲ ۱۳۷۵).

دورکیم به ضمانت‌های اجرایی رسمی و غیر رسمی و برخورد قانونی یا اخلاقی با متخلفان از اصول پذیرفته شده اجتماعی را برای حفظ نهادینه کردن یک رفتار مؤثر می‌داند. یکی از روش‌های درونی کردن و نهادینه کردن مراسم شهدا از بعد علمی مانند تمام قواعد و اصول اخلاقی که باید درونی شود، ضمانت اجرایی برای آن است. ضمانت‌های اجرایی برای اصولی کاربرد دارد که جامعه آن را پذیرفته و به صورت اخلاق یا قانون در آمده و لذا اگر از آنها سرپیچی شود، جامعه برای تضمین آنها و حمایت از آن اصول مجازات‌هایی در نظر گرفته است. گاهی این ضمانت‌ها فقط اخلاقی است و مثلاً در صورت مخالفت با آن با نگاه‌های متفاوت مردم، تمسخر و کم‌توجهی و مشارکت نکردن در فعالیت‌های اجتماعی مواجهه شوند؛ ولی قوانین ضمانت اجرایی قانونی دارد (دورکیم،^۳ ۱۳۷۸).

چلبی ایجاد وابستگی عاطفی بین اعضای یک گروه و تعهد و علاقه اجتماعی نسبت به یک موضوع را مؤثر در نهادینه شدن آن می‌داند. او معتقد است ایجاد گرایش عاطفی نسبت به دیگران موجب پیروی بیشتر از هنجارهای اخلاقی می‌شود (چلبی، ۱۳۷۵).

ابوالقاسمی نیز ترویج ارزش‌های دینی و فرهنگ اسلامی و ثبات فرهنگی و بهره‌گیری از ابزارهای فرهنگی از نظر امام خمینی علیه السلام را به‌عنوان عوامل مؤثر بر نهادینه کردن مراسم شهدا شمرده است. فرهنگ متعالی انسان‌های متعالی می‌سازد و آنها نیز جامعه را به سوی مقصد نهایی آن

1. Burger

2. Hantygtn

3. Durkheim

هدایت می‌کنند (ابوالقاسمی، ۱۳۸۴). بنابراین اگر خواهان نهادینه کردن مراسم بزرگداشت شهدا هستیم یکی از روش‌ها کار فرهنگی روی جوان‌ها است و باید فرهنگ احترام به شهدا و پاسداشت یاد و نام آنها را در جامعه نهادینه کنیم.

تبدیل کردن مراسم بزرگداشت شهدا به عنوان یک ارزش اجتماعی، دینی و فرهنگی در جامعه بر ثبات و دوام و پایداری آن در نسل‌های بعدی هم تأثیرگذار است. برای بزرگداشت مراسم شهدا باید از طریق ارزش‌ها و باورها اقدام کرد و هنجارها و ضمانت‌های اجرایی را هم درونی کرد به نحوی که فرد خود اخلاقاً و از روی وظیفه و تکالیف این اقدام را انجام دهد. دورکیم (۱۳۷۸) در این زمینه می‌گوید ارزش‌ها رابطه‌ای با آرمان جمعی دارند. آنها حدود آنچه را مطلوب است با حدود آنچه را به عنوان الگوی سرمشق کنش جمعی تحمیل می‌شود تعیین می‌کنند و به این عنوان، درصد تحقق یا دست‌کم تأیید و تصدیق خود برمی‌آیند (بودون و بوریکو، ۱۳۸۵). علاقه‌بند (۱۳۷۲) به نقش مدارس و آموزش و پرورش در نهادینه کردن رفتار تأکید دارد.

تحقیقات مرتبطی با موضوع هم انجام شده که به برخی از آنها اشاره می‌شود از جمله شایگان و سهرابی (۱۳۹۴) در بررسی روش‌های نهادینه‌سازی رفتار از دیدگاه اسلام به این نتیجه رسیدند که شیوه‌های دینی چون تغییر ظاهر، تحول باطن، مداومت و محافظت بر عمل، ارائه الگوی مناسب رفتاری، حسن خلق، عمل به وعده‌های داده شده، نظم در کار و تعیین مکان و زمان مشخص و ثابت برای انجام کار و نیز ارائه استدلال‌های منطقی برای انجام رفتار، می‌توانند به نهادینه کردن رفتار در اعضای جامعه منجر شوند. همچنین شایگان (۱۳۹۵) در تحقیق الگوی نهادینه‌سازی اخلاق حرفه‌ای در دانشجویان پلیس، ابعاد، مؤلفه‌ها و شاخص‌های الگوی رفتار حرفه‌ای دانشجویان شامل ۶ بعد نقش خانواده دانشجویان، نقش فردی دانشجویان، نقش فرمانده صف دانشجویان، نقش عقیدتی-سیاسی، نقش اساتید و نقش دانشگاه استخراج شد. شریفی (۱۳۸۲) در تحقیق مربوط به فرهنگ ایثار و شهادت بیشتر به نقش دولت پرداخته و معتقد است اگر عملکرد دولت در توسعه عدالت در جامعه، توسعه رفاه اقتصادی، توسعه ارتباط صحیح مسئولان با مردم و اهمیت دادن به جوانان و تأمین نیازهای آنان به خوبی صورت پذیرد، مردم نگرش مثبت نسبت به شهدا و فرهنگ ایثار و شهادتی که این مسئولان و امداد و مدیون آن هستند، پیدا می‌کنند. طهماسبی (۱۳۸۷) هم در تحقیق مشارکت عمومی در تکریم شهدا به نقش رسانه‌های جمعی در ترویج فرهنگ ایثار و شهادت توجه خاصی داشته و معتقد است به دلیل گستردگی تکنولوژی ارتباطی در فرهنگ‌سازی و رواج ارزش‌ها، رسانه‌ها به یقین نقش مهمی در نهادینه کردن مراسم شهدا می‌توانند داشته باشند، به شرطی که با استفاده از تکنولوژی‌های در دسترس و روش‌های گوناگون تبلیغی و اقناعی، در جهت مثبت و در راستای ارزش نهادن به شهدا برنامه‌ریزی و حرکت کنند. همچنین توجه به خانواده شهدا، رفع نیازهای آنها و گرامیداشت بازماندگان شهدا افزون بر

دلگرمی این خانواده‌ها باعث می‌شود مردم در شرایط مشابه اقدامی مشابه خانواده شهدا انجام دهند و حرمت این عزیزان را پاس بدارند. وزارت ارشاد (۱۳۸۵) در آسیب‌شناسی شیوه‌های ترویج فرهنگ ایثار و شهادت بر ویژگی‌های مبلغان فرهنگ ایثار و شهادت که در بخش رسانه و ویژگی‌های پیام‌رسان قابل ذکر است، تأکید دارد و به ویژگی‌هایی چون اطلاعات کافی، سلامت نفس، هماهنگی بین قول و عمل، از خودگذشتگی، قانون‌مداری، دارای انگیزه الهی و امثال آن توجه دارد که در تأثیر کلام و بیان مروجان و مبلغان پاسداشت مراسم شهدا در مخاطبان و پذیرش آنان نقش بسیار مهم و ارزنده‌ای دارد. همچنین نقش خانواده‌ها در تربیت فرزندان و ترویج فرهنگ شهادت در بین آنان، مدارس، دانشگاه‌ها با برگزاری همایش و سخنرانی علمی، نقش الگوهای مرجع در ترویج ارزش‌های شهدا بین جوانان، تلاش بنیاد شهید در تدوین قوانین و مقررات مرتبط و اصول فقهی و اعتقادی در این رابطه و مسئولان دولتی با مشارکت فعال در برنامه‌های خاص شهدا و برگزاری نمایشگاه عکس دفاع مقدس و شهدا را در این زمینه مؤثر می‌داند. حضوری و خداداد حسینی (۱۳۸۴) به نقش قوانین در نهادینه کردن نوآوری اشاره کرده و قوانین موجود را مانع نهادینه شدن آن می‌بیند.

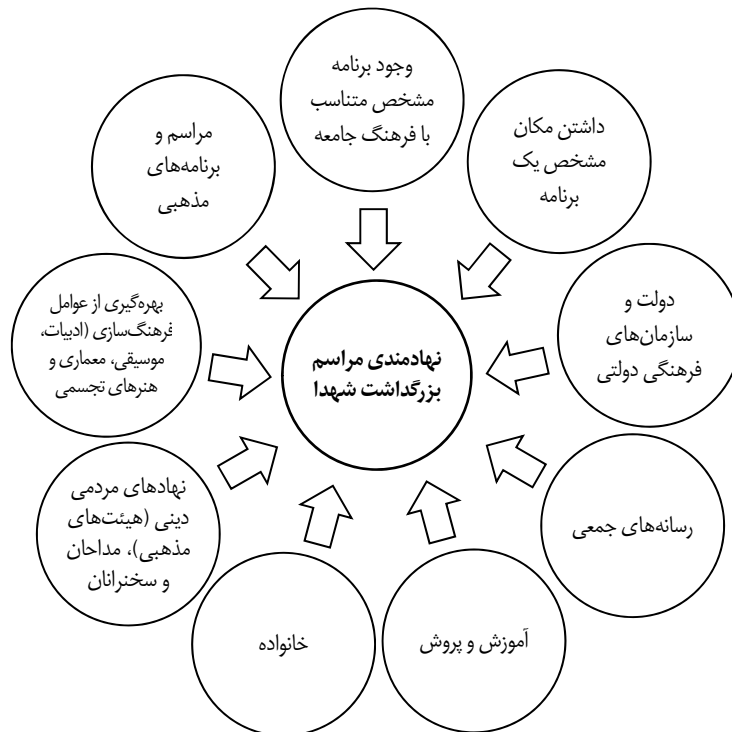
در کل شهید و شهادت ریشه در فرهنگ اسلامی و ایرانی دارد و ریشه و منشأ آن به شهادت امام حسین علیه السلام و خاندان و الامام او برمی‌گردد. حفظ و احیای فرهنگ اسلامی و ترویج و اشاعه آن و پیوند دادن شهدای جنگ تحمیلی و انقلاب اسلامی با شهدای کربلا یکی از راه‌های نهادینه کردن فرهنگ شهادت و پاسداشت این فیض عظیم است. الگوگیری از مراسم نهادینه شده عاشورا و تاسوعا و به کار بردن روش‌هایی که برای نهادینه کردن این مراسم اجرا شده نقش مهمی در چگونگی نهادینه کردن مراسم شهدا دارد.

جدول ۱. روش‌های نهادینه کردن رفتار مستخرج از مبانی علمی و نظری

ردیف	روش‌های نهادینه کردن	صاحب‌نظر	منبع
۱	نهادینه کردن یک فرایند است که در طول زمان رخ می‌دهد	سلزینک	ایروانی، ۱۳۷۷
۲	مشخص کردن هدف‌ها و روش‌های معین عملیاتی	سلزینک	ایروانی، ۱۳۷۷
۳	تکرار روش‌هایی که از طریق کنش اجتماعی ایجاد و بازسازی می‌شود	سیلورمن	اهرنجانی، ۱۳۷۴
۴	تعیین برنامه زمانی مشخص برای فعالیت‌های متفاوت	پارسونز	کوزر و روزنبرگ، ۱۳۷۸
۵	تعیین مکانی مشخص برای فعالیت‌های گوناگون	پارسونز	کوزر و روزنبرگ، ۱۳۷۸
۶	تعیین اولویت‌های نهادی برای تکالیف متعدد براساس نظام ارزشی همگانی	پارسونز	کوزر و روزنبرگ، ۱۳۷۸
۷	توجه به محیط و ارزش‌های فرهنگی در برنامه‌ریزی‌ها	پارسونز	روشه، ۱۳۷۶
۸	توجه به عناصر مادی و معنوی فرهنگی و روابط حاکم بر جامعه در برنامه‌ریزی‌ها	پارسونز	روشه، ۱۳۷۶
۹	برای نهادی شدن رفتارها باید آنها را به عادت و عینی‌سازی تبدیل کرد	برگر	برگر، ۱۳۷۵
۱۰	سه مرحله برای نهادینه کردن رفتار وجود دارد: برونی کردن، صورت واقع دادن و مرحله درونی کردن	برگر و لاکمن	Scott, 1995

ردیف	روش‌های نهادینه کردن	صاحب‌نظر	منبع
۱۱	برای نهادینه کردن رفتارها تکلیفی بودن آنها برقراری ضمانت اجرایی رسمی و غیر رسمی برای اجرای آنها ضروری است	دورکیم	دورکیم، ۱۳۷۸
۱۲	برخورد اخلاقی یا قانونی با کسانی که اصول پذیرفته شده اجتماعی را نقض می‌کنند	دورکیم	دورکیم، ۱۳۷۸
۱۳	محترم دانستن کسانی که یک قاعده اخلاقی را رعایت می‌کنند	دورکیم	دورکیم، ۱۳۷۸
۱۴	اولین کانون ایجادکننده وابستگی عاطفی در افراد خانواده است	چلبی	چلبی، ۱۳۷۵
۱۵	ایجاد گرایش عاطفی نسبت به دیگران موجب پیروی بیشتر از هنجارهای اخلاقی می‌شود	چلبی	چلبی، ۱۳۷۵
۱۶	خانواده و آموزش و پرورش نقش اصل در نهادینه کردن رفتارها دارد	چلبی	چلبی، ۱۳۷۵
۱۷	فرهنگ را فرهنگ مستقل اسلامی کنیم و جوان‌ها را در این فرهنگ تربیت کنیم	امام‌خمینی	صحیفه نور، ج ۱
۱۸	استفاده از دین برای ترویج یک رفتار یا فرهنگ خاص در بین افراد جامعه	ابوالقاسمی	ابوالقاسمی، ۱۳۸۴
۱۹	استفاده از وسایل ارتباطی چون کتاب، مطبوعات و رسانه‌های فرهنگ‌زا برای نهادینه کردن یک فرهنگ یا رفتار	ابوالقاسمی	ابوالقاسمی، ۱۳۸۴
۲۰	همکاری و هماهنگی تمام نهادهای فرهنگی جامعه امر نهادینه کردن رفتار را راحت‌تر می‌کند	نیک‌گهر	نیک‌گهر، ۱۳۶۹
۲۱	مشخص کردن نقش هریک از گروه‌های اجتماعی در یک رفتار اجتماعی جمعی، در نهادینه شدن آن رفتار تأثیر مثبت دارد	نیک‌گهر	نیک‌گهر، ۱۳۶۹
۲۲	تلاشی در جهت شناساندن اهمیت و ارزش یک رفتار خاص در نهادینه شدن آن رفتار تأثیر مثبت دارد	نیک‌گهر	نیک‌گهر، ۱۳۶۹
۲۳	مقبولیت و محبوبیت کسانی که پیام انجام رفتار خاصی را می‌رسانند، در پیروی کردن دیگران از رفتار تأثیر زیادی دارد	آرنسون	آرنسون، ۱۳۷۰
۲۴	پیام فرستاده شده برای جذب دیگران و نهادینه کردن مراسم خاصی باید متناسب با سلیقه، ویژگی‌ها و توان و درک مخاطبین باشد	آرنسون	آرنسون، ۱۳۷۰
۲۵	نهادینه کردن یک رفتار نیاز به بهره‌گیری از وسایل ارتباطی و آگاه‌سازی مخاطبین دارد	محبی	محبی، ۱۳۸۲
۲۶	اجتماعی شدن غیر رسمی یعنی آنچه افراد از خانواده و کوچه و بازار می‌آموزد، نقش مهم‌تری در نهادینه کردن رفتار دارد	تنهایی	تنهایی، ۱۳۷۱
۲۷	مدارس با کارکرد جامعه‌پذیری و انتقال ارزش‌ها، گرایش‌ها و هنجارها به افراد در نهادینه کردن رفتارها نقش مهمی دارد	علاقه‌بند	علاقه‌بند، ۱۳۷۱
۲۸	ارائه الگوهای عملی و رفتاری با تکرار مداوم یک رفتار خاصی توسط اشخاص بسیار روش مناسبی برای تبدیل به عادت اجتماعی کردن رفتار و نهادینه کردن آن است	نیک‌گهر	نیک‌گهر، ۱۳۶۹
۲۹	سازمان‌های مردم‌نهاد و هیئت‌های مذهبی نقش مهمی در نهادینه کردن مراسم و رفتارهای خاصی دارند	انزبونی	انزبونی، ۱۳۵۲
۳۰	برای نهادینه کردن یک رفتار باید نگرش مثبت در افراد ایجاد کرد تا آن رفتار را انجام دهند	کریمی	کریمی، ۱۳۷۹
۳۱	هرچه شناخت صحیح، عمیق و منطقی از یک نوع رفتار بیشتر باشد، نگرش نسبت به آن صحیح‌تر و سریع‌تر شکل می‌گیرد	کریمی	کریمی، ۱۳۷۹

در جمع‌بندی نظرات علمی، نقش رسانه‌ها، خانواده، بنیاد شهید، دولت، آموزش و پرورش و دانشگاه در نهادینه کردن مراسم شهدا قابل استخراج است که در نمودار زیر نشان داده می‌شود:

روش تحقیق

از آنجا که این تحقیق حالت اکتشافی دارد و در صدد یافتن راهکارهای نهادینه‌سازی مراسم شهدا است و تاکنون نیز تحقیقی صورت نگرفته است و باید نخبگان و افراد متخصص و با تجربه در این زمینه نظر دهند، از این رو روش تحقیق کیفی از نوع تحلیل محتوای کیفی جهت‌دار است این روش را معمولاً براساس روش قیاسی متکی بر نظریه طبقه‌بندی می‌کنند که تمایزات آن با دیگر روش‌ها براساس نقش نظریه آنهاست. هدف تحلیل محتوای جهت‌دار معتبر ساختن و گسترش دادن مفهومی چارچوب نظریه و یا خود نظریه است. نظریه از پیش موجود می‌تواند به تمرکز بر پرسش‌های تحقیق کمک کند. این امر پیش‌بینی‌هایی را درباره متغیرهای مورد نظر یا درباره ارتباط بین متغیرها فراهم می‌کند. این موضوع می‌تواند به تعیین طرح رمزگذاری اولیه و ارتباط بین رمزها کمک کند، که نشان‌دهنده مقوله‌بندی به شیوه قیاسی است. تحلیل محتوا با رویکرد جهت‌دار نسبت به دیگر روش‌های تحلیل محتوا از فرایند ساختارمندتری برخوردار است (ایمان و نوشادی، ۱۳۹۰، ص ۲۰).

روش گردآوری اطلاعات افزون بر روش کتابخانه‌ای و اسنادی جهت استخراج نظرات علمی در خصوص روش‌های نهادینه‌سازی رفتار، از مصاحبه نیمه ساخت یافته برای جمع‌آوری نظرات خبرگان موضوع استفاده شد. جامعه آماری پژوهش شامل چند گروه بود:

۱. مسئولان و نخبگان فرهنگی کشور اعم از مسئولان فرهنگی و نیز اساتید دانشگاه مرتبط با بحث‌های جامعه‌شناسی، فرهنگ‌شناسی، ارتباطات و مردم‌شناسی؛
 ۲. رؤسای هیئت‌های مذهبی که تجربه‌های مفیدی در برگزاری با شکوه مراسم مذهبی داشته‌اند؛
 ۳. مسئولان امور شهدا و برگزارکنندگان مراسم بزرگداشت شهدا در کشور.
- حجم نمونه در مصاحبه با نخبگان و مسئولان در حد اشباع نظری بود که در این تحقیق تعداد ۲۵ نفر مصاحبه شد.

انتخاب نخبگان برای پاسخ به پرسش‌های به روش نمونه‌گیری غیر احتمالی قضاوتی است. فکر اساسی که در پس نمونه‌گیری قضاوتی یا تعمدی قرار دارد این است که محقق براساس دانش و قضاوت صحیح و اتخاذ استراتژی مناسب می‌تواند مواردی را برگزیند که در مجموع معرف جمعیت مورد نظر باشد. یعنی انتخاب صحیح واحدها به طریقی که هر یک معرف بخشی از جمعیت باشد (سرای، ۱۳۷۰).

اعتبار (Validity) و پایایی (Reliability) ابزار گردآوری اطلاعات

در این تحقیق توجه زیادی به استفاده از روش‌های مختلف برای بالا بردن اعتبار و پایایی تحقیق شده است، از جمله براساس آنچه لینکلن و گوبا گفته‌اند، در چارچوب نظری تحقیق دقت زیادی شده و منابع متعدد و مرتبطی مورد مطالعه قرار گرفته و نهادینه شدن در مباحث علمی تقریباً به صورت کامل آورده شده است.

برای محاسبه پایایی باز آزمون، از بین مصاحبه‌های انجام گرفته، تعداد ۳ مصاحبه انتخاب شده و هرکدام از آنها دو بار در یک فاصله زمانی ۱۵ روز از سوی پژوهشگر کدگذاری شده‌اند. نتایج حاصل از این کدگذاری‌ها برابر ۸۲٪ شد. با توجه به اینکه میزان پایایی بیشتر از ۶۰٪ است (Kvale, 1996: 237)، قابلیت اعتماد کدگذاری‌ها مورد تأیید است.

یافته‌های تحقیق

مشخصات مصاحبه‌شوندگان: در کل با تلاش فراوان با ۲۵ تن از افراد صاحب‌نظر در این زمینه مصاحبه شد که مشخصات آنها در جدول زیر آمده است:

جدول ۲. مشخصات مصاحبه شوندهگان

ردیف	نام مصاحبه شونده	تحصیلات	شغل
۱	علیرضا پناهیان	خارج فقه	استاد حوزه و دانشگاه و مشاور نهاد رهبری در دانشگاه‌ها
۲	رحیمیان	خارج فقه	نماینده سابق رهبری در بنیاد شهید
۳	یکتا	فوق لیسانس	روایت‌گر راهیان نور
۴	آینه‌وند	دکترای تاریخ	هیئت علمی دانشگاه تربیت مدرس
۵	گلزاری	دکترای روانشناسی	هیئت علمی دانشگاه علامه طباطبایی
۶	ابوالقاسمی	دکترای مطالعات فرهنگی	استاد حوزه و دانشگاه
۷	تاجداری	دکترای جامعه‌شناسی	محقق و مدرس دانشگاه علامه طباطبایی
۸	جمشیدی‌ها	دکترای جامعه‌شناسی	استاد دانشگاه تهران
۹	جاهد	دکترای علوم استراتژیک	رئیس سابق سازمان حفظ آثار و ارزش‌های دفاع مقدس سپاه
۱۰	عبدالرحمانی	دکترای ارتباطات	محقق و استاد دانشگاه علوم انتظامی
۱۱	آیت‌الله خاتمی	اجتهاد	امام جمعه تهران، استاد حوزه و عضو جامعه مدرسین
۱۲	سखाوت	دکترای جامعه‌شناسی	استاد دانشگاه علامه طباطبایی
۱۳	نقویان	خارج فقه	محقق و استاد دانشگاه و سخنران
۱۴	محسنیان‌راد	دکترای ارتباطات	استاد حوزه و دانشگاه، هیئت علمی دانشگاه امام صادق (ع)
۱۵	مرضی طاهری	لیسانس	ذاکر اهل بیت (ع)
۱۶	مداحی	لیسانس	مدیرعامل هیئت رزمندگان اسلام
۱۷	حسام مظاهری	فوق لیسانس	محقق و نویسنده
۱۸	باقرزاده	دکترا	رئیس سابق بنیاد حفظ آثار و ارزش‌های دفاع مقدس
۱۹	فیاضی	دکترای ارتباطات	هیئت علمی دانشگاه تهران
۲۰	سعید مهدوی‌کنی	دکترا	هیئت علمی دانشگاه امام صادق (ع)
۲۱	حجت‌الاسلام میرباقری	خارج فقه	محقق و سخنران
۲۲	حجت‌الاسلام وافی	حوزوی	مدیرعامل مؤسسه تحقیقاتی فهیم، سخنران
۲۳	حجت‌الاسلام رنجبر	حوزوی	محقق و نویسنده و سخنران
۲۴	قهرمانی	فوق لیسانس	مسئول فرهنگی هیئت رزمندگان اسلام
۲۵	آشنا	دکترا	استاد دانشگاه و مشاور رئیس‌جمهور

در پاسخ به پرسش اول که چگونه مراسم و برنامه‌ها نهادینه می‌شود که روش‌های مستخرج از منابع علمی در جدول یک آمد و خلاصه آن در جدول زیر می‌آید.

جدول ۳. خلاصه نظرات علمی در خصوص روش‌های نهادینه کردن

ردیف	مقولات	فراوانی	درصد
۱	اقدامات لازم برای نهادینه شدن یک برنامه یا مراسم خاص	۲۲	۲۸/۹
۲	استفاده از تکنولوژی و وسایل ارتباط جمعی جهت ایجاد نگرش مثبت	۱۴	۱۸/۴
۳	تأثیر فرهنگ و تبدیل شدن یک رفتار خاص به فرهنگ و ارزش اجتماعی	۱۱	۱۴/۵
۴	استفاده از آموزش و پرورش و مدارس برای نهادینه کردن	۷	۹/۲
۵	تأثیر خانواده و اجتماعی کردن در نهادینه شدن	۷	۹/۲
۶	نقش گروه‌های مرجع و همسالان	۵	۶/۶
۷	برخورد با هنجارشکنان و تشویق همنوایان با رفتار نهادینه شده	۱۰	۱۳/۲
۸	جمع	۷۶	۱۰۰

از مصاحبه‌شوندگان سؤال شد که چگونه مراسم عاشورا و تاسوعای حسینی نهادینه شده است؟ خلاصه جواب‌های پاسخگویان در جدول زیر آورده شده است:

جدول ۴. جمع‌بندی نظرات مصاحبه‌شوندگان در خصوص چگونگی نهادینه شدن مراسم عاشورای حسینی

ردیف	چگونگی نهادینه شدن
۱	مشخص بودن زمان و برنامه عزاداری و روز شهادت امام حسین <small>علیه السلام</small> در سال.
۲	اولین عزاداری‌ها توسط خانواده شهدا و سپس توأبین بر سر مزار شهدا صورت گرفت.
۳	بزرگان و صاحب نفوذان جامعه در مراسم شرکت می‌کردند و بالطبع آن مردم هم مشارکت می‌کردند.
۴	وقتی مراسم نهادینه شد، در زمان‌های مخالفت حاکمان عزاداری‌ها به صورت مخفیانه صورت می‌گرفت.
۵	احادیث و روایات زیادی در خصوص ثواب برگزاری این مراسم رواج یافت.
۶	افراد با برگزاری مراسم و گریه و عزاداری برای امام حسین <small>علیه السلام</small> احساس ثواب و اقیان عاطفی می‌کردند.
۷	اشعار و نوحه‌های زیادی توسط شعرا و مدیحه‌سرایان در این زمینه سروده و رواج یافت.
۸	بسیاری از اشعار ساده و عوام‌پسند بود به نحوی که خیلی سریع ورد زبان مردم عادی می‌شد.
۹	انتشار کتب مربوط به زندگی‌نامه امام حسین <small>علیه السلام</small> و ذکر مصائب و سختی‌هایی که در روز عاشورا تحمل کردند.
۱۰	تعطیل عمومی شدن روز عاشورا و اختصاص کامل این روز به عزاداری برای امام حسین <small>علیه السلام</small> .
۱۱	حمایت حکومت‌ها از این مراسم و دستور تعطیلی بازارها و خرید و فروش و راه‌اندازی دسته‌های عزاداری.
۱۲	تعریف آیین‌ها و برنامه‌های عزاداری به نحوی که مشخص بود در روز عزاداری باید چه اقداماتی صورت گیرد.
۱۳	تبدیل شدن یک روز عزاداری به یک دهه عزاداری و تعیین برنامه‌های خاص برای هر روز.
۱۴	ساخت مکان خاص این برنامه‌ها (تکیه) و تجهیز و تزئین این اماکن برای عزاداری و رواج ساخت تکایا.
۱۵	شکل‌گیری مجالس عزاداری زنانه و رواج این برنامه در بین زنان به شیوه خاص خود.
۱۶	رواج سنت فرستادن طلاب برای تبلیغ و منبر رفتن در ایام سوگواری به شهرها و روستاها.
۱۷	درآمدزا شدن ساخت ابزارآلات و وسایل عزاداری و ابتکار و نوآوری در ساخت این وسایل.

چنانچه جدول فوق نشان می‌دهد برای نهادینه کردن هر برنامه و مراسمی ابتدا باید زمان، مکان و برنامه مشخصی برای آن مراسم ترسیم شده و هر سال همان برنامه در همان زمان مشخص تکرار شود تا قابل ماندگاری و نهادینه شدن باشد. حمایت، همکاری و پشتیبانی حاکمیت از برگزاری این مراسم‌ها برای راه‌اندازی اولیه و نهادینه شدن آن ضروری است. نقل احادیث و روایات در خصوص ثواب عزاداری برای امام حسین علیه السلام و تمامی شهیدان که از آیات الهی نشأت می‌گرفت، هم موجب رونق بیشتر این مراسم و هم احساس ثواب و بخشش گناهان و برقراری رابطه عاطفی با این مراسم به افراد مشارکت‌کننده می‌شود.

تبلیغات و اطلاع‌رسانی در خصوص برگزاری مراسم و ثواب شرکت در این مراسم و نیز سرودن اشعار عامه‌پسند و ساده که به راحتی در بین مردم رواج یابد و نیز بهره‌گیری از سخنرانان و مداحان مورد قبول مردم برای برگزاری مراسم، آن هم در سطح وسیع و گسترده برای تمام اقشار جامعه و حتی برای دورترین روستاها؛ یکی دیگر از رموز نهادینه شدن مراسم عاشورا و تاسوعا است. پیوند

برگزاری مراسم عاشورا با نیاز به ابزارها و آلاتی که برای برگزاری این مراسم لازم است، هم از بعد اقتصادی و هم فرهنگی باعث رواج بیشتر مراسم و ماندگاری آن در جامعه شده است.

جدول ۵. خلاصه نظرات مصاحبه‌شوندگان در زمینه اقدامات پیشنهادی برای آموزش و پرورش در نهادینه کردن مراسم شهدا

ردیف	مقولات
۱	درج خاطرات و ویژگی‌های شهدا در کتب درسی در مقاطع گوناگون تحصیلی
۲	ایجاد علاقه و انگیزه مثبت نسبت به شهدا در مدارس با فعالیت‌های مدرسه
۳	نام‌گذاری مدارس و کلاس‌ها با نام شهدا و عکس و نماد شهدا در مدارس
۴	برگزاری یادواره شهدا در مدارس
۵	معرفی خانواده‌های شهدای هر منطقه، شهر و روستا به آموزش و پرورش
۶	تغذیه فرهنگی مدارس با دادن CDها و فیلم‌های آموزشی و بروشورها و پوسترهای تبلیغی
۷	تعامل با وزارتخانه‌های ذی‌ربط و جهت چاپ تصاویر زیبا از شهدا و جنگ روی دفترچه‌ها و کیف‌های مدارس
۸	همکاری در جهت معرفی صحیح شهدا و ترویج ارزش‌های شهدا در کتب درسی
۹	کمک به ساخت سرود دانش‌آموزان شهید و تصویب قرائت آن در مدارس.
۱۰	معرفی و پیگیری استخدام فرزندان شهدا به‌عنوان معلمان یا مدیران مدارس

براساس نظر مصاحبه‌شوندگان آموزش و پرورش می‌تواند با بهره‌گیری از کتب درسی به معرفی شهدا، ویژگی‌های آنها، درج خاطراتشان، اهمیت تلاش شهدا برای جامعه و دفاع از وطن و نیز نشان دادن نمادهای شهدا و تصاویر آنها در کتب درسی در مقاطع گوناگون درسی، علاقه به شهدا را در افراد ایجاد کرده و آنها را به مشارکت در برنامه‌های خاص شهدا تشویق کنند. در حال حاضر متولی اصلی و رسمی رسیدگی به امور خانواده شهدا و جانبازان و آزادگان بنیاد شهید است. نظرات در خصوص چگونگی اقدامات و عملکرد بنیاد شهید زیاد بود و بنابراین خلاصه این نظرات آورده می‌شود.

جدول ۶. خلاصه نظرات مصاحبه‌شوندگان در مورد اقدامات لازم بنیاد شهید برای نهادینه کردن مراسم شهدا

ردیف	مقولات
۱	رفتار مناسب و احترام‌آمیز با خانواده شهدا و جانبازان و جذب آنها
۲	رسیدگی به جانبازان و خانواده شهدا و رفع مشکلات و نیازهای آنها
۳	تبلیغات و اطلاع‌رسانی صحیح جهت شناسایی شهدا و جلب علاقه به آنها
۴	برگزاری روز شهدا در هر استان به صورت متفاوت با توجه به ویژگی‌های آن منطقه
۵	شناسایی مکان مناسب برگزاری مراسم شهدا به صورت ثابت و تعریف شده (مانند مقبره شهدای گمنام)
۶	پیگیری بازسازی و ترمیم قبور شهدا و ساخت مقبره‌ها و گنبدهایی برای مقبره این شهیدان

ردیف	مقولات
۷	تلاش در جهت استمرار هر ساله برنامه خاص شهدا در زمان و مکان مشخص
۸	اطلاع‌رسانی صحیح به مردم در خصوص وظیفه و نقشی که در قبال شهدا دارند
۹	فراهم کردن امکانات لازم برای حضور خانواده‌ها با فرزندان در مراسم بزرگداشت شهدا
۱۰	اختصاص بخش‌هایی از برنامه بزرگداشت شهدا به کودکان و نوجوانان برای جذب بیشتر آنان
۱۱	تعیین یک روز خاص در سال به نام شهدا برای برگزاری مراسم شهدا

نقشی که خانواده شهدا به‌عنوان بازماندگان آنان و روایان به‌عنوان مبلغان فرهنگ و حماسه شهدا می‌توانند در نهادینه کردن مراسم آنان داشته باشند، سؤال دیگری بود که از مصاحبه‌شوندگان پرسیده شد.

جدول ۷. خلاصه نظرات مصاحبه‌شوندگان در مورد اقدامات لازم خانواده شهدا و روایان برای نهادینه کردن مراسم شهدا

ردیف	مقولات
۱	روایت از شهدا توسط روایان و فرزندان شهدا
۲	خانواده شهدا و جانبازان باید بیشتر از همه در راه نهادینه کردن تلاش کنند
۳	فرزندان شهدا باید در این زمینه الگو باشند
۴	معرفی خانواده شهدا و جانبازان و احترام به آنها
۵	شناسایی مداحان متبحر در این زمینه و معرفی آنها به برگزارکنندگان مراسم شهدا
۶	دعوت از مداحان و سخنرانان معروف برای سرکشی به خانواده شهدا و اطلاع‌رسانی به مردم
۷	تهیه اشعار حماسی در مورد شهدا و ارائه به مداحان جهت استفاده در این‌گونه برنامه‌ها
۸	تغذیه فکری مداحان و سخنرانان در راستای آشنایی بیشتر با شهدا

بیشتر مصاحبه‌شوندگان معتقدند که خود خانواده شهدا و جانبازان باید در راه نهادینه کردن مراسم شهدا تلاش کنند، به هر حال این خانواده‌ها بیشترین وابستگی را به شهدا داشته‌اند و از همه دلسوزترند در حال حاضر هم بیشترین تلاش در برگزاری برنامه‌ها توسط خانواده شهدا خصوصاً پدر و مادر شهید انجام می‌شوند. عده‌ای معتقدند روایت از شهدا و نقل خاطرات، تلاش‌ها، ویژگی‌های اخلاقی و ایثار و ازجان‌گذشتگی این شهدا توسط روایان که در حال حاضر بیشتر در ایام نوروز و برای کاروان راهیان نور نقل می‌شود، بیشترین تأثیر را در نهادینه کردن مراسم شهدا دارد. یکی از مباحث مورد توجه در مصاحبه‌ها توجه به نقش دولت در نهادینه کردن مراسم بزرگداشت شهدا بود. خلاصه پاسخ‌های مصاحبه‌شوندگان در جدول زیر آورده شده است.

جدول ۸. خلاصه نظرات مصاحبه‌شوندگان در مورد اقدامات دولت برای نهادینه کردن مراسم بزرگداشت شهدا

ردیف	مقولات
۱	دخالت مستقیم دولت در برگزاری مراسم شهدا
۲	عدم دخالت دولت و عدم سیاسی شدن شهادت
۳	دولت فقط کمک مالی و امکانات بدهد
۴	ترسیم خطوط اصلی، حمایت و هدایت توسط دولت ولی کار در دست مردم
۵	مسئولین در عمل راه شهدا را پیروی کنند و در مراسم‌ها حضور داشته باشند
۶	درخواست نیازمندی‌های قانونی به دولت جهت تصویب در زمینه نهادینه کردن مراسم شهدا
۷	دعوت از مسئولین جهت شرکت در بزرگداشت شهدا
۸	کمک‌های مالی و ایده‌های جدید از مسئولان مملکتی برای بزرگداشت مراسم شهدا

اکثر مصاحبه‌شوندگان نقش دولت را ترسیم خطوط اصلی، حمایت و هدایت برنامه‌های بزرگداشت شهدا می‌دانند و معتقدند کار اصلی را باید مردم انجام دهند و دولت هم با حمایت، ترسیم سیاست‌ها، زمینه‌سازی، هموار کردن راه، تدوین و تصویب قوانین مرتبط، تألیف و تدوین کتب، نام‌گذاری خیابان‌ها به نام شهدا و فضاسازی و هدایت مردم به سمت برگزاری صحیح مراسم شهدا و تکرار مداوم آن می‌توانند در نهادینه شدن مراسم شهدا ایفای نقش داشته باشند. برخی معتقد بودند که مسئولین با عمل خود، شرکت در این‌گونه مراسم و برنامه‌ها، پیروی عملی از شهدا، پایبندی به ارزش‌های شهدا، احترام، توجه به نیازهای جانبازان و خانواده‌های شهدا، حضور مسئولان بر سر مزار شهدا و عهد و پیمان با آنان و عدم سوءاستفاده از نام شهدا برای رسیدن به پست و مقام می‌توانند به نهادینه کردن مراسم شهدا کمک کنند. برخی هم معتقدند دولت باید به‌طور رسمی و آشکار به برگزاری مراسم شهدا و نهادینه کردن آن اقدام کند. یکی از سؤالاتی که از مصاحبه‌شوندگان پرسیده شد، در خصوص اقدامات رسانه‌ها برای انتقال فرهنگ شهادت به مردم بود که نتیجه آن در جدول زیر آورده شده است.

جدول ۹. خلاصه نظرات مصاحبه‌شوندگان در مورد اقدامات مورد نظر رسانه‌ها برای نهادینه کردن مراسم شهدا

ردیف	مقولات
۱	تبلیغ و اطلاع‌رسانی صحیح برای معرفی بهتر و بیشتر شهدا به جامعه
۲	استفاده از تکنولوژی روز و انجام کار جدید و نوآوری در معرفی شهدا
۳	ساخت برنامه‌های جذاب و پرمحتوا و همه‌جانبه در مورد شهدا و خانواده‌های آنان
۴	نشان دادن ارزش‌های اسلامی و معنویت و از خودگذشتگی شهدا
۵	حمایت از ساخت تیزر و کلیپ‌های تبلیغاتی و پخش مکرر آنها از تلویزیون در زمان برگزاری مراسم بزرگداشت شهدا
۶	کنترل کیفیت برنامه‌های مرتبط با شهدا در رسانه‌ها
۷	کنترل فیلم‌نامه‌های مربوط به شهدا و ساخت فیلم‌ها بعد از تأیید بنیاد شهید
۸	اطلاع‌رسانی به خبرنگاران در زمان برگزاری مراسم بزرگداشت شهدا

بیشترین تأثیر رسانه‌ها بر نهادینه کردن مراسم شهدا از نظر مصاحبه‌شوندگان از طریق ساخت برنامه‌ها و فیلم‌های جذاب و پر محتوا در مورد شهدا یا خانواده آنان است. پاسخگویان معتقدند اگر رسانه‌ها به ویژه تلویزیون با فیلم‌های سینمایی خوب، رشادت‌های رزمندگان را نشان داده و چهره خوبی از انقلاب، شهدا و مبارزات آنان نشان دهند یا رابطه عاطفی خانواده با فرزندان شهید را به نمایش بگذارند، مردم خصوصاً جوانان نگرش مثبت نسبت به آنان پیدا کرده و احساس محبت و علاقه در آنها به وجود می‌آید و از این رو در مراسم متعلق به آنها شرکت می‌کنند. بیان خاطرات شهدا به صورت جذاب و توسط افرادی با قدرت بیان خوب در تلویزیون، ساخت فیلم‌های کوتاه ولی زیاد و جذاب از شهدا و جبهه و جنگ و پخش مکرر آن هم از پیشنهادات در این راستا بوده است.

تبلیغ، اطلاع‌رسانی و آگاهی‌بخشی به مردم از دیگر رسالت‌ها و وظایف رسانه‌های جمعی است که می‌تواند در جهت ایجاد عشق و علاقه نسبت به شهدا و احساس دین و وظیفه شرعی و مدنی نسبت به شهدا را در مردم ایجاد کند و بدین طریق زمینه مشارکت بیشتر مردم در مراسم شهدا و نهادینه شدن این مراسم را فراهم نماید. تعدادی نیز به نقش کتاب‌های خاطرات خصوصاً کتاب‌های کوتاه و کوچک برای کودکان و معرفی شهدا و فرماندهان بزرگ آنان، بهره‌گیری از متخصصان علمی خصوصاً روانشناسان و جامعه‌شناسان در این زمینه، و چاپ کتاب‌های معرفی شهدای هر محل یا شهر برای همان شهر و نقش آنها در شناخت بیشتر شهدا و نهادینه شدن مراسم شهدا اشاره کرده‌اند.

بحث و نتیجه‌گیری و پیشنهادات

از جمع‌بندی نظریات علمی مورد مطالعه، تحقیقات پیشین مورد بررسی، مصاحبه‌های انجام شده با نخبگان متخصص در زمینه‌های فرهنگی و اجرایی، عوامل مؤثر بر نهادینه کردن مراسم شهدا با تکیه بر مراسم و برنامه‌های مذهبی و راهکارهای اجرایی برای نهادینه کردن این مراسم استخراج گردید. مهم‌ترین عامل تأثیرگذار بر نهادینه شدن مراسم شهدا، مشارکت داوطلبانه مردم در این امر است که آن هم براساس نظرات علمی مستلزم تعیین مکانی خاص در هر شهر برای برگزاری مراسم شهداست. پارسونز (۱۳۸۷) معتقد بود که برای نهادینه شدن یک برنامه خاص نیاز به تعیین برنامه زمانی و تعیین نوع فعالیت‌ها و مکان مشخص برای اجرای برنامه است و معتقد است باید در برنامه‌ریزی‌ها به محیط و ارزش‌های فرهنگی و سلیقه‌های متفاوت مخاطبان توجه کرد. در مصاحبه با خبرگان برخی مکان مناسب برای برگزاری برنامه‌های شهدا را محل دفن شهدا و قبرستان آن شهر دانسته‌اند، برخی معتقدند منزل شهدای شاخص باید چنین مکانی باشد، برخی ساخت یک مکان مناسب در هر شهر برای یادبود شهدا را برای این کار مناسب دانسته‌اند و برخی هم مساجد و تکایا

را مناسب دانسته‌اند؛ ولی به هر حال اگر در هر شهر یک مکان خاص برای یادبود این شهدا تعیین گردد در نهادینه کردن مراسم شهدا تأثیرگذار است.

نقش خانواده‌ها در نهادینه کردن مراسم شهدا با اجتماعی کردن فرزندان و انتقال ارزش احترام به شهدا به فرزندان که آن هم از طریق رفتار احترام‌آمیز والدین به شهدا و خانواده‌های آنان و تبدیل به فرهنگ شدن آن است، مطرح شد که مطابق با نظرات پارسونز (۱۳۷۸)، چلبی (۱۳۷۵)، نیک‌گهر (۱۳۶۹) و شایگان (۱۳۹۵) بود که خانواده را به‌عنوان اولین و مهم‌ترین عامل اجتماعی‌کننده فرزندان می‌دانستند. خانواده بیشترین تأثیر را در اوایل کودکی بر فرد داشته و می‌تواند ارزش‌ها و هنجارهای جامعه را در آنها درونی کند. خانواده با ارائه الگوهای عقیدتی، فکری و رفتاری مناسب و مشارکت در مراسم و برنامه‌های ملی فرهنگی و مذهبی در فرزندان گرایش مثبت نسبت به آن رفتار ایجاد می‌کند و استمرار انجام این‌گونه رفتارها را در آینده تضمین می‌کند.

نتایج مصاحبه‌ها نشان داد که نظام سیاسی و حاکمیت به لحاظ داشتن بودجه و امکانات مالی و تبلیغی، قدرت تأثیرگذاری بر سازمان‌ها و نهادها و قدرت تصمیم‌گیری‌ها کلان و اجرایی کردن آنها، می‌تواند نقش مهمی در نهادینه کردن یک برنامه یا مراسم خاص داشته باشد؛ البته به شرطی که مقبولیت لازم را در اجرایی کردن آن داشته باشند. با مطالعه نحوه نهادینه شدن مراسم تاسوعا و عاشورا در ایران نقش دولت کاملاً آشکار است و حمایت همه‌جانبه حاکمیت و حضور مستقیم مسئولان در برنامه‌های عزاداری امام حسین (علیه السلام) کمک فراوانی به نهادینه شدن این مراسم در ایران کرد. نظریات علمی هم تأییدکننده نقش دولت در سرمایه‌گذاری برای نهادینه کردن یک رفتار خاص می‌باشد. البته زمانی که یک رفتار نهادمند شد دیگر حتی اگر حاکمیت هم با آن مخالف باشد، نمی‌تواند جلوی آن را بگیرد، مگر به مرور زمان و با جایگزین کردن برنامه‌ای دیگر به جای آن، موفق به حذف آن رفتار شود.

از دیگر عوامل مؤثر بر نهادینه کردن مراسم بزرگداشت شهدا، نقش مداحان و سخنرانان است. در فرهنگ اسلامی ایران برگزاری مراسم و برنامه‌های مذهبی اعم از عزاداری یا جشن همیشه همراه با مداحان و سخنرانانی مذهبی بوده که اشعار حماسی، مذهبی یا سوگواری در زمینه موضوع مورد نظر خوانده و علاوه بر دادن اطلاعات به مخاطبین موجب لذت و بهره‌مندی بیشتر آنان می‌شده‌اند. هرچه این مداحان یا سخنرانان جذاب‌تر و مشهورتر بوده‌اند، عده بیشتری در مراسم آنها شرکت می‌کرده‌اند. نظریات علمی هم به تأثیر زیاد پیام‌رسان (مداح و سخنران) بر مخاطبین تأکید دارند و ویژگی‌هایی برای پیام‌رسانان در نظر می‌گیرند؛ از جمله قدرت بیان، ظاهر جذاب، قدرت استدلال، عمل‌کننده به گفتار خود و... که باعث می‌شود افراد بیشتر جذب شهدا شوند و مصاحبه‌شوندگان هم به این نقش تأکید زیادی داشتند. مصاحبه‌شوندگان پیشنهاداتی هم برای اجرایی کردن موارد ذکر شده توسط بنیاد شهید ارائه دادند که به برخی از آنها اشاره می‌شود:

- رسیدگی به خانواده شهدا و تجلیل از آنها.
- برخورد خوب و احترام‌آمیز با خانواده شهدا و ایثارگران.
- ایجاد، تجهیز و زیباسازی موزه‌های شهدا و دفاع مقدس.
- شناسایی و آموزش افرادی که می‌توانند مبلغان خوبی برای شهدا و روایان توانمندی برای بیان خاطرات شهدا باشند و معرفی آنان به یادواره‌ها و برنامه‌های مرتبط با شهدا.
- ایجاد پایگاه‌های اطلاع‌رسانی غنی و کامل از شهدای دفاع مقدس جهت بهره‌برداری دانشجویان و محققین.
- انجام فعالیت‌های تبلیغی و تغذیه فرهنگی مدارس، دانشگاه‌ها، سازمان‌ها و مراکز مختلف مرتبط با ساخت فیلم، تهیه CD، پوستر، عکس و سایر فعالیت‌های فرهنگی و هنری.
- حمایت از برگزاری یادواره شهدا و کمک به برگزارکنندگان این‌گونه مراسم و برنامه‌ها در محلات، مناطق، شهرستان‌ها، شهرها و روستاها.
- برگزاری جلسات برنامه‌ریزی و هماهنگی فعالیت‌های فرهنگی و یادواره‌ها با سپاه، بسیج، آموزش و پرورش، صدا و سیما و دیگر دست‌اندرکاران این‌گونه برنامه‌ها جهت اثرگذارتر شدن این برنامه‌ها.
- تلاش در جهت رفع مشکلات خانواده‌های شهدا از طریق قانونی.
- تلاش برای جا انداختن اینکه متولی اصلی مراسم شهدا بنیاد شهید است و دیگران باید با او هماهنگ باشند.
- ارائه طرحی مانند همیار پلیس یا شهردار مدرسه برای جذب همکاری دانش‌آموزان در ترویج ارزش‌های شهدا و برگزاری مراسم و برنامه‌های خاص در مدارس.
- تهیه و ارائه الگوی محتوای برنامه‌های جمعی بزرگداشت مراسم شهدا.
- همکاری با برگزارکنندگان این برنامه‌ها و ارائه سیاست‌ها و خط‌مشی‌های بنیاد شهید در این زمینه.
- تدوین خط‌مشی‌ها و سیاست‌های سازمان در برگزاری مراسم شهدا و ابلاغ آن به برگزارکنندگان.
- داوری سالیانه بین برنامه‌های اجرا شده برای بزرگداشت شهدا در سطح کشور و انتخاب، معرفی و تشویق مراسم‌های برگزیده.
- تعریف و تهیه سمبل‌ها و نمادهای شهدا به میزان زیاد و توزیع در بین شرکت‌کنندگان در مراسم‌های شهدا.
- دادن اطلاعات و منابع لازم به روحانیون و ائمه جماعات مساجد در خصوص شهدای آن محل برای استفاده در سخنرانی‌های خود.

- برگزاری جلسه با سازمان تبلیغات اسلامی جهت برنامه‌ریزی ذکر یاد و نام شهدا در ایام محرم توسط هیئت‌های مذهبی.
- هماهنگی با خانواده‌های شهدا برای برگزاری مراسم دعا و زیارت توسط هیئت‌های مذهبی در منزل آنان و در صورت نیاز دادن کمک مالی به آنها در این زمینه.
- توزیع پوسترها و تصاویر شهدا و نمادهای شهید در هیئت‌های عزاداری.

منابع

۱. آرنسون، ال یوت (۱۳۷۰)، روان‌شناسی اجتماعی، ترجمه حسین شکرکن، تهران: نشر رشد.
۲. ابوالقاسمی، محمدجواد (۱۳۸۴)، به سوی توسعه فرهنگ دینی در جامعه ایران، تهران: عرش پژوه.
۳. اتزیونی، امیتای (۱۳۵۲)، سازمان‌های جدید، مرکز آموزش مدیریت دولتی.
۴. اهرنجان، حسن و فلورا سلطانی تیرانی (۱۳۷۴)، سازمان‌ها؛ سیستم‌های عقلایی، طبیعی و باز، تهران: انتشارات دانشکده مدیریت دانشگاه تهران، جلد اول.
۵. ایمان، محمدتقی و محمودرضا نوشادی (۱۳۹۰)، «تحلیل محتوای کیفی»، فصلنامه پژوهش، سال دوم، شماره دوم، ص ۱۵-۴۴.
۶. ایروانی، محمدجواد (۱۳۷۷)، نهادگرایی و جهاد سازندگی، تهران: وزارت جهاد سازندگی، اداره کل روابط عمومی.
۷. برگر، پیتر. (۱۳۷۷)، «برخلاف جریان»، ماهنامه کیان، ترجمه: حسین سراج‌زاده، ش ۴۴.
۸. برگر، پیتر. ال. (۱۳۸۰)، «موج نوین سکولارزدایی»، فصلنامه راهبرد، ترجمه: افشارامیری، ش ۲۰، نشر مرکز تحقیقات استراتژیک.
۹. برگر، پترول و توماس لوکمان (۱۳۷۵)، ساخت اجتماعی واقعیت (رساله‌ای در جامعه‌شناسی شناخت)، ترجمه فریبرز مجیدی، تهران: نشر علمی فرهنگی.
۱۰. بودون، ریمون و فرانسوا بوریکو (۱۳۸۵)، فرهنگ جامعه‌شناسی انتقادی، ترجمه عبدالحسین نیک‌گهر، تهران: فرهنگ معاصر.
۱۱. پارسونز، تالکوت (۱۳۷۸)، «نهادینه شدن و بی‌هنجاری» از کتاب نظریه‌های بنیادی جامعه‌شناسی لوئیس کوزر و روزنبرگ، ترجمه فرهنگ ارشاد، تهران: نشر نی.
۱۲. تنهایی، ابوالحسن (۱۳۷۱)، درآمدی بر مکاتب و نظریه‌های جامعه‌شناسی، تهران: مرنديز.
۱۳. چلبی، مسعود (۱۳۷۵)، جامعه‌شناسی نظم، تهران: نی.
۱۴. چلکووسکی، پیتر. جی. (۱۳۶۷)، تعزیه، هنر پیشرو ایران، ترجمه داوود حاتمی، تهران: علمی فرهنگی.
۱۵. حضوری، محمدجواد و سیدمحمد خدادحسینی (۱۳۸۴)، «طراحی و تبیین مدلی برای نهادینه کردن نوآوری در بخش دولتی ایران»، دانشور رفتار، ش ۱۱، ص ۳۷-۵۷.

۱۶. دورکیم، امیل (۱۳۷۸)، نظریه‌های بنیادی جامعه‌شناختی، تهران: نشر نی.
۱۷. روزه، گی. (۱۳۷۶)، جامعه‌شناسی تالکوت پارسونز، ترجمه نیک‌گهر، تهران: تیبان.
۱۸. سرایی، حسن (۱۳۷۰)، نمونه‌گیری در تحقیق، تهران: سمت.
۱۹. شایگان، فریبا (۱۳۹۵)، تحقیق الگوی نهادینه‌سازی اخلاق حرفه‌ای در دانشجویان دانشگاه علوم انتظامی امین، تهران: دانشگاه علوم انتظامی امین.
۲۰. شایگان، فریبا و حیدر سهرابی (۱۳۹۴)، روش‌های نهادینه‌سازی رفتار در اسلام، ارائه در همایش اسلام و علوم اجتماعی، قم.
۲۱. شریفی، رضا (۱۳۸۲)، بررسی و شناسایی موانع رشد و توسعه ارزش‌های منبعث از فرهنگ ایثار و شهادت در جامعه و ارائه راه‌های مقابله اصولی با آنها، تهران: دانشگاه امام حسین (ع).
۲۲. طهماسبی، فرهاد (۱۳۸۷)، راهکارهای جلب مشارکت عمومی در تکریم از شهیدان خانواده‌های شاهد در استان لرستان (از دیدگاه مردم و مسئولین)، تهران.
۲۳. علاقه‌بند، علی (۱۳۷۲)، جامعه‌شناسی آموزش و پرورش، تهران: بعثت.
۲۴. کریمی، یوسف (۱۳۷۹)، روان‌شناسی اجتماعی (نظریه‌ها، مفاهیم و کاربردها)، تهران: ارسباران، چاپ هشتم.
۲۵. کوزر، لوئیس و برنارد روزنبرگ (۱۳۷۸)، نظریه‌های بنیادی جامعه‌شناختی، ترجمه فرهنگ ارشاد، تهران: نشر نی.
۲۶. محبی، سیده فاطمه (۱۳۸۲)، همایش آیه‌های ایثار و تلاش، تهران: بنیاد شهید انقلاب اسلامی.
۲۷. مارشال، کاترین و راسمن، گرچن ب (۱۳۷۷)، روش تحقیق کیفی، ترجمه علی پارسائیان و سیدمحمد اعرابی، چاپ دوم، تهران: دفتر پژوهش‌های فرهنگی.
۲۸. موسوی خمینی، روح‌الله (۱۳۶۴)، صحیفه نور، ج ۱، ۷ و ۱۷.
۲۹. نیک‌گهر، عبدالحسین (۱۳۶۹)، مبانی جامعه‌شناسی، چاپ دوم، تهران: رایزن.
۳۰. وزارت فرهنگ و ارشاد (۱۳۸۵)، آسیب‌شناسی شیوه‌های ترویج فرهنگ ایثار و شهادت، تهران: وزارت ارشاد.
۳۱. هانتینگتون، سموئل (۱۳۷۵)، سامان سیاسی در جوامع دستخوش دگرگونی، ترجمه محسن ثلاثی، چاپ دوم، تهران: نشر علم.

32. Kvale, Steinar. (1996), *Interviews: An Introduction to qualitative research interviewing*, Thousand Oaks, CA: Sage.

33. Scott, W. Richard. (1995), *Institution and Organization*, Sage Publications. p:6.